

Dominika Bochańczyk-Kupka

HISTORYCZNO-POLITYCZNE UWARUNKOWANIA PRZYSTĄPIENIA IRLANDII, GRECJI, HISPANII I PORTUGALII DO WSPÓLNOT EUROPEJSKICH

Wprowadzenie

Irlandia, Grecja, Hiszpania i Portugalia to kraje, które przystępowały do struktur jednoczącej się Europy w kolejnych etapach jej rozszerzania. W ich akcesji głównym czynnikiem wspólnym, obok słabej sytuacji gospodarczej, była skomplikowana sytuacja polityczna. Grecja, Hiszpania i Portugalia doświadczyły rządów reżimów niedemokratycznych, a Irlandia przez długi okres znajdowała się pod bardzo silnymi wpływami Wielkiej Brytanii, w tym zarówno ekonomicznymi, jak i politycznymi. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie sytuacji politycznej w każdym z omawianych krajów w okresie poprzedzającym akces i mającym wpływ na sytuację polityczną państwa w momencie integracji, a także omówienie etapów negocjacji akcesyjnych. Przedstawienie zarówno tła politycznego, jak i kolejnych etapów zbliżania się do członkostwa ma służyć ukazaniu podobieństw i różnic tak na płaszczyźnie gospodarczej, politycznej, jak i kulturowej pomiędzy Irlandią, Grecją, Hiszpanią i Portugalią, krajami, które zmierzały do osiągnięcia tego samego celu – uzyskania członkostwa w Unii Europejskiej. W analizie tej celem stało się podkreślenie różnic pomiędzy krajami, których procesy integracyjne są często traktowane „wspólnie” w literaturze przedmiotu.

1. Irlandia

Na kształt gospodarki irlandzkiej w XX w. wpłynęło wiele czynników. Wśród nich do najważniejszych można zaliczyć wielowiekowe, ścisłe związki polityczne i gospodarcze z Wielką Brytanią oraz silne tendencje społeczne do zachowania z trudem zdobytej neutralności politycznej. Od XVII w. terytorium obecnej Irlandii stanowiło część Wielkiej Brytanii, gdyż w 1801 r. Irlandię przyłączono do Wielkiej Brytanii na mocy Aktu Unii¹. Ruch niepodległościowy rozwijał się silnie i w pierwszych latach XX w. na jego czoło wysunęła się organizacja Sinn Fein. Wzrastające napięcie doprowadziło 25 kwietnia 1916 r. do wybuchu zbrojnego powstania w Dublinie. Zostało ono krwawo stłumione przez wojska brytyjskie po upływie tygodnia. Mimo że nie miało ono szerokiego zasięgu, wywołało dalszy wzrost nastrojów niepodległościowych. Ich wyrazem były m.in. wyniki wyborów powszechnych w 1918 r. (na 106 mandatów przeznaczonych dla Irlandczyków w brytyjskiej Izbie Gmin 73 uzyskali kandydaci popierani przez Sinn Fein). Ukonstytuowali oni utworzenie niezależnej organizacji pod nazwą Zgromadzenie Narodowe (Dail Eireann) i 21 stycznia 1919 r. proklamowali utworzenie Republiki Irlandzkiej. Walki partyzanckie z Brytyjczykami trwały do maja 1921 r., potęgując niechęć opinii publicznej. Rozejm zawarty z inicjatywy rządu brytyjskiego w lipcu 1921 r. doprowadził do dalszych rokowań. W ich wyniku 6 grudnia 1921 r. podpisano układ o utworzeniu Wolnego Państwa Irlandzkiego (Saorstat Eireann) jako członka Brytyjskiej Wspólnoty Narodów mającego status dominium. Układ ten nie obejmował 6 hrabstw położonych w północno-wschodniej części kraju, które opowiadały się za odłączeniem od Wolnego Państwa Irlandzkiego i jako Irlandia Północna weszły w 1922 r. w skład Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii. Układ sankcjonujący powstanie Wolnego Państwa Irlandzkiego wszedł w życie 6 grudnia 1922 r. i spowodował rozłam w Sinn Fein. Rozpoczęła się wojna domowa pomiędzy zwolennikami i przeciwnikami układu. Na znak protestu przeciwko utrzymaniu zależności od Wielkiej Brytanii urzędujący prezydent Edmund de Valera ogłosił swoją rezygnację. Na czele rządu nowego państwa stawali kolejno A. Griffith i M. Collins, a po ich śmierci W. Cosgrave. Zastosował on surowe represje wobec przeciwników układu i zdołał opanować sytuację w kraju, mimo kontynuowania terrorystycznej działalności przez IRA. W kolejnych latach wzrastało powoli znaczenie opozycyjnego stronnictwa

¹ Król Wielkiej Brytanii Jerzy III, narzucając Irlandii unię, zlikwidował parlament irlandzki w Dublinie, a irlandzkim protestantom przyznał reprezentację w parlamencie brytyjskim. G. Miętek: Przykład udanej integracji. „Eurobiuletyn Integracja” 1998, grudzień, s. 25. Zob. także: T.A. Jackson: Walka Irlandii o wolność. PWE, Warszawa 1955.

twą Fianna Fail na czele z E. de Valerą. W 1932 r. stanął on na czele nowego rządu, domagając się pełnej niezależności i zjednoczenia kraju oraz umiarkowanych reform społecznych i gospodarczych. Jego rząd zainicjował etap izolacjonizmu w polityce. Irlandia miała stać się w pełni samowystarczalnym państwem. Zdecydowano się na podniesienie taryf celnych, w następstwie czego doszło w latach 1932-1938 do wojny celnej pomiędzy Irlandią a Wielką Brytanią². Wzajemny kryzys dodatkowo pogłębiła uchwalona w 1934 r. ustawa ograniczająca możliwość posiadania przez obcokrajowców udziałów w przedsiębiorstwach przemysłowych na terenie Irlandii. Dzięki dalszej stopniowej realizacji polityki uniezależnienia od Wielkiej Brytanii (uchwalono m.in. ustawę o zniesieniu przysięgi deputowanych na wierność królowi oraz dokonano likwidacji urzędu generalnego gubernatora) opracowano nową konstytucję, która weszła w życie w lipcu 1937 r. Na jej mocy Irlandia stała się suwerenną republiką pod nazwą Eire, pozostającą w składzie Brytyjskiej Wspólnoty Narodów. Na arenie międzynarodowej głównym symbolem niezależności stało się ogłoszenie neutralności militarnej (Irlandia nie brała udziału w II wojnie światowej i nie wyraziła zgody na wykorzystanie przez flotę brytyjską swych portów). W 1948 r. na czele koalicyjnego rządu stanął J. Costello, przywódca partii Fine Gael (powstałej z prawicowego odłamu Sinn Fein). Za jego kadencji w 1949 r. uchwalono ustawę o utworzeniu Republiki Irlandzkiej i jej wystąpieniu ze Wspólnoty Narodów. W 1949 r. Irlandia odmówiła przystąpienia do NATO³.

Kryzys finansowy oraz deficyt w bilansie płatniczym wynikający z niskiego eksportu spowodowały w 1950 r. ponowną reorientację polityki gospodarczej⁴. Uznano, że dalsza polityka izolacjonizmu jest niewskazana, a jedynym sposobem na rozwój gospodarki irlandzkiej jest otwarcie na świat. Wyrazem nowej polityki stała się działalność powstałego w 1956 r. komitetu rządowego (*The Capital Investment Advisory Committee*), który w napływie zagranicznych inwestycji bezpośrednich upatrywał możliwość poprawy sytuacji gospodarczej oraz powstanie i rozwój wyspecjalizowanych agencji rządowych, takich jak: Industrial Development Agency, An Foras Tionscal, Coras Trachlata oraz Bord Failte. Najważniejszym jednak impulsem do dalszego rozwoju Irlandii stało się wprowadzenie w 1956 r. tzw. The Export Profits Tax Relief Scheme. W tym

² Wojna handlowa pomiędzy Wielką Brytanią a Irlandią była spowodowana dwoma czynnikami. Po pierwsze Irlandczycy pragnęli uniezależnić się gospodarczo od silnego sąsiada, po drugie Irlandia zaprzestała wypłaty rent odszkodowawczych byłym brytyjskim właścicielom ziemskim.

³ Irlandia nie zdecydowała się na członkostwo w NATO, nie chcąc wiązać się politycznie z Wielką Brytanią. Obawiano się również obciążeń finansowych związanych z członkostwem oraz utracenia neutralności wskutek harmonizacji polityk zagranicznych w obrębie tego ugrupowania. D. Arter: *The Politics of European Integration in the Twentieth Century*. Bookfield, London 1998, s. 168.

⁴ J. O'Hagan, K. McStay: *The Evolution of Manufacturing Industry in Ireland*. Confederation of Irish Industry, Dublin 1981.

samym roku Irlandia została członkiem NATO, a rok później przystąpiła do Międzynarodowego Funduszu Walutowego oraz Banku Światowego.

W 1958 r. doszło do opublikowania Białej Księgi dotyczącej dalszego rozwoju gospodarczego, a następnie na jej podstawie powstał Pierwszy Program Ekspansji Gospodarczej (*First Programme for Economic Expansion*) obejmujący lata 1959-1964⁵. Kolejnym posunięciem przyspieszającym liberalizację kontaktów z zagranicą było przystąpienie w 1960 r. do GATT. W 1965 r. Irlandia podpisała z Wielką Brytanią dwustronne porozumienie handlowe (*Anglo-Irish Free Trade Agreement*) co do utworzenia pomiędzy obydwojma krajami strefy wolnocłowej. Skutki tego porozumienia ocenia się w literaturze ekonomicznej negatywnie, ponieważ w sferze gospodarczej nie spowodowało ono wzrostu wymiany handlowej, natomiast w znacznym stopniu uzależniło gospodarkę irlandzką od gospodarki brytyjskiej. Kolejnym przejawem mocarstwowej polityki Wielkiej Brytanii wobec Irlandii było odrzucenie w 1959 r. propozycji uczestnictwa Irlandii w EFTA⁶. Dalsze działania polityczne Irlandii na arenie międzynarodowej zostały podporządkowane chęci uzyskania członkostwa w EWG.

W połowie 1961 r. rząd irlandzki, równoległe do aplikacji Wielkiej Brytanii, złożył oficjalny wniosek o przyjęcie do EWG. Koordynacja działań Irlandii z działaniami Wielkiej Brytanii była bardzo istotna. Nie chciano bowiem dopuścić do powstawania nowych barier ekonomicznych pomiędzy tymi krajami w okresie przejściowym, a następnie w okresie członkostwa. Obawiano się również, że gospodarka irlandzka, dotychczas silnie uzależniona od brytyjskiej, nie poradzi sobie sama. Natomiast możliwe członkostwo w EWG dawało Irlandii szansę na gospodarcze uniezależnienie się od potężnego sąsiada wskutek rozszerzenia rynków zbytu (głównie dla towarów rolnych) oraz dzięki modernizacji rolnictwa. Spotkania Rady Ministrów EWG we wrześniu i październiku 1961 r. ukazały bardzo ostrożny stosunek tego ugrupowania do irlandzkiego wniosku. Obawy budziła adaptacja przemysłu irlandzkiego do wymagań unii celnej oraz pogodzenie irlandzkiej neutralności z politycznymi ambicjami państw członkowskich⁷. Dyplomacja irlandzka z dużym trudem przekonała EWG o rozpoczęciu negocjacji. Niestety, 14 stycznia 1963 r. zostały one przerwane w wyniku odrzucenia (w formie jednostronnej deklaracji) przez Prezydenta Republiki Francuskiej kandydatury brytyjskiej (mimo przychylnego stosunku do tej kwestii pozo-

⁵ Jego celem stało się przyciągnięcie inwestorów zagranicznych do irlandzkiego przemysłu za pomocą dalszej redukcji stawek celnych oraz tworzenia wszelkiego typu bodźców finansowych oraz prawnych. Na przykład uchylony został zakaz posiadania przez obcokrajowców udziałów w przedsiębiorstwach.

⁶ D. Arter: Op. cit., s. 169.

⁷ Ch. Preston: *Enlargement and Integration in the European Union*. London 1997. s. 37-41; Z. Wysokińska, J. Witkowska: *Integracja europejska. Rozwój rynków*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Lódź 2000, s. 258.

stałych członków organizacji)⁸. Francuskie weto wobec Wielkiej Brytanii automatycznie spowodowało zawieszenie rozmów również z Irlandią⁹. Osamotniona Irlandia nie miała bowiem szans na samodzielne, niezależne od starań Wielkiej Brytanii ubieganie się o członkostwo¹⁰. W zaistniałej sytuacji polityka irlandzka skoncentrowała się na poprawie stosunków handlowych z Wielką Brytanią, czego skutkiem było liberalne porozumienie handlowe z 1965 r. (*Anglo-Irish Trade Agreement*). Jednak odrzucenie możliwości członkostwa w WE nie zahamowało chęci do uczestnictwa w ponadnarodowym ugrupowaniu gospodarczym. W tym okresie był również szeroko rozważany projekt uczestnictwa Irlandii w EFTA.

11 maja 1967 r. irlandzki wniosek o członkostwo w WE został ponownie oficjalnie przedstawiony (jednocześnie Wielka Brytania złożyła wniosek o akces). We wrześniu 1967 r. zostało opublikowane stanowisko w kwestii uczestnictwa Irlandii w WE. Nie przedstawiono w nim żadnych barier uniemożliwiających Irlandii przystąpienie do tego ugrupowania. Do negocjacji jednak nie doszło, gdyż rząd francuski powtórnie zgłosił swój sprzeciw¹¹. Dopiero klęska Charlesa de Gaulle'a w 1969 r. i odmienne stanowisko jego następcy Georges'a Pompidou w kwestii rozszerzenia zmieniły stosunek Francji do irlandzkiego wniosku. Dzięki temu podczas spotkania na szczycie w Hadze w listopadzie 1969 r. państwa członkowskie podjęły decyzję o rozpoczęciu negocjacji ze wszystkimi kandydującymi krajami (tj. z Wielką Brytanią, Irlandią, Danią i Norwegią). W kwietniu 1970 r. została opublikowana Biała Księga dotycząca dalszego rozszerzenia EWG¹². Podczas negocjacji Irlandia domagała się okresu przejściowego, utrzymania statusu strefy wolnego handlu z Wielką Brytanią, zawarcia porozumienia dotyczącego wspólnej polityki rybołówstwa i utrzymania

⁸ Ch. de Gaulle twierdził, że Wielka Brytania nie była gotowa do członkostwa w EWG i wobec tego powinna rozważyć możliwość zawiązania z nią stowarzyszenia. W uzasadnieniu weta Ch. de Gaulle podkreślał inność i wyspiarski charakter Wielkiej Brytanii, uwypuklając jednocześnie jej więzi ze Stanami Zjednoczonymi. Mówił o filozofii, nauce i sztuce łączącej Niemców i Francuzów, sugerując w ten sposób istnienie sprzeczności między kontynentalną Europą a Wielką Brytanią. Natomiast oficjalnym powodem przerwania negocjacji, który został przedstawiony Wielkiej Brytanii, była niemożność uzgodnienia przez kraje WE wspólnych procedur. V.M. Reyes: *Reguły gry, czyli o negocjacjach akcesyjnych i łączeniu się Europy*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2000, s. 47-50.

⁹ Francuskie weto miało zapewnić Francji główną pozycję w ugrupowaniu, miało spowodować eliminację wpływów Stanów Zjednoczonych oraz wynikało z chęci zachowania kontynentalnej tożsamości Europy opartej na wartościach i instytucjach, których prazródłem była Wielka Rewolucja Francuska. Zob. szerzej: *Zagraniczna polityka gospodarcza Polski w teorii i praktyce dostosowań do Unii Europejskiej*. Praca zbiorowa pod red. L. Ciamagi. SGH, Warszawa 1997, s. 14-16.

¹⁰ Z. Wysokińska, J. Witkowska: *Op. cit.*, s. 258.

¹¹ Kolejne weto Ch. de Gaulle uzasadniał potrzebami politycznymi i ekonomicznymi. Według niego konieczna była radykalna transformacja polityczna, która dopiero umożliwi Wielkiej Brytanii dołączenie do kontynentalnej Europy. Prezydent Francji przedstawił również wiele argumentów ekonomicznych przeciwnych rozszerzeniu. V.M. Reyes: *Op. cit.*, s. 48.

¹² Ukazała ona konieczność przeprowadzenia konstytucyjnych poprawek w celu ujednoczenia prawa WE. Natomiast problem autonomii irlandzkiej polityki zagranicznej został w Białej Księdze potraktowany lekko, gdyż na obecnym etapie rozwoju WE nie obawiała się neutralności Irlandii. Ch. Preston: *Op. cit.*

specyficznych regulacji dotyczących wwozu na teren Irlandii roślin i zwierząt. Uważa się, że ani rząd, ani elity polityczne nie byli dobrze przygotowani do negocjacji. Decyzję, by rozpocząć rozmowy na temat członkostwa, podjęła wąska grupa ludzi, głównie urzędników z ministerstwa finansów i ówczesny premier L. Lemess. W wyniku długotrwałych rozmów Irlandia zaakceptowała 5-letni jednolity okres przejściowy i zgodziła się na zniesienie preferencji w handlu z Wielką Brytanią do momentu powstania możliwych nowych barier. Problem rybołówstwa nadal pozostał nierozwiązany, lecz nie zajmowano się nim aż do końca 1971 r.¹³ Plan Wenera przedstawiony w październiku 1970 r., mówiący o utworzeniu europejskiej unii monetarnej do 1980 r., wywołał w Irlandii duże niepokoje głównie o kwestie regionalne i strukturalne. Ostatecznie WE wyraziła zgodę na aneks do protokołu członkowskiego akceptujący potrzeby rozwojowe rolnictwa irlandzkiego. Negocjacje zakończyły się w styczniu 1972 r. Debata w parlamencie irlandzkim trwała trzy dni, od 21 do 23 marca 1972 r. Wniosek „przeszedł” w stosunku 89 głosów za do 16 przeciw¹⁴. 10 maja zostało przeprowadzone referendum, w którym 83,1% Irlandczyków opowiedziało się za przystąpieniem do WE. 1 stycznia 1973 r. Irlandia wraz z Wielką Brytanią i Danią stała się oficjalnie członkiem tego ugrupowania.

2. Grecja

„Historia polityczna Grecji jest pod wieloma względami inna niż pozostałych krajów EWG. Dziedzictwo kulturowe, mieszanka klasycznego greckiego nacjonalizmu z bizantyjską religijnością, sytuacja geopolityczna, dziedzictwo otomańskie, a nade wszystko wewnętrzne warunki socjoekonomiczne i ingerencje zewnętrzne, wszystko to złożyło się na ukształtowanie wyróżniającej się politycznej tożsamości”¹⁵. Tak więc głównym czynnikiem mającym wpływ na stosunki Grecji z zagranicą było jej położenie geograficzne. Ten mały kraj leżący w strategicznie ważnym rejonie, na granicy nie tylko 3 kontynentów, ale różnych kultur i religii, zawsze pozostawał pod silnym wpływem mocarstw świa-

¹³ Irlandia chciała utrzymać 12-milową strefę przybrzeżną. Ostatecznie w wyniku porozumienia zgodzono się na utrzymanie przez Irlandię na niektórych odcinkach wybrzeża 12-milowej strefy, natomiast na pozostałych odcinkach Irlandia musiała podporządkować się 6-milowemu pasowi wód przybrzeżnych.

¹⁴ Członkostwu Irlandii w WE sprzeciwiała się partia Sinn Fein. Obawiano się utraty suwerenności Irlandii, wzrostu cen oraz przeobrażeń strukturalnych w irlandzkim rolnictwie, które miały przyczynić się do wzrostu bezrobocia. Sądzono, że chroniony wysokimi cłami przemysł irlandzki nie będzie w stanie sprostać konkurencji europejskiej. D. Arter: *Op. cit.*, s. 171.

¹⁵ P.C. Ioakimidis: *EC and the Greek Political System: An Overview*. W: *Greece and EC Membership Evaluated*. Praca zbiorowa pod red. P.C. Ioakimidisa i P. Kazakosa. London 1994. Cyt. za: A.S. Bidwell: *Unia Europejska a państwa członkowskie*. Współpraca na co dzień. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1999. s. 36.

towych. W XX w. wewnętrzną sytuację Grecji można opisać na podstawie dwóch charakterystycznych dla tego kraju czynników¹⁶. Pierwszym była podatność greckiego życia politycznego na ingerencję sił zewnętrznych, a drugim specyficzne ukształtowanie greckich struktur społecznych i politycznych. Te dwa czynniki były często wykorzystywane przez mocarstwa światowe chcące zapewnić i umocnić swoje wpływy w tym rejonie Morza Śródziemnego. Wewnętrzny postęp ekonomiczny tego niewielkiego państwa mającego małe zasoby naturalne zależał w znacznym stopniu od zagranicznych pożyczek i obcych inwestycji, a równowaga deficytu budżetowego była osiągnięta dzięki wpływom z turystyki, transferom pieniężnym robotników greckich zatrudnionych poza granicami kraju oraz wpływom z opłat frachtowych. Do 1947 r. system polityczny Grecji był bardzo niestabilny. W 1947 r. w wyniku wojny domowej Wielka Brytania wycofała z tego kraju swe 8-tysięczne siły zbrojne, utrzymując jednak swoje wpływy polityczne do czasu detronizacji króla Grecji¹⁷. Następnie pomoc gospodarcza USA (m.in. uczestnictwo Grecji w planie Marshall'a oraz objęcie jej „doktryną Trumana”)¹⁸, a także pomoc wojskowa wzmocniły wpływ Stanów Zjednoczonych na wewnętrzne sprawy Grecji¹⁹. W ich wyniku w 1952 r. państwo to stało się członkiem NATO. Jednakże korzystne dla Turcji stanowisko NATO i USA podczas konfliktu cypryjskiego, obarczanie Stanów Zjednoczonych odpowiedzialnością za rządy „czarnych pułkowników” i uznanie przez ludność grecką obecności wojsk amerykańskich za „okupację”, spowodowało, że 4 sierpnia 1974 r. Grecja podjęła decyzję o wystąpieniu z szeregów NATO, a rząd Konstandinos Karamanlisa rozpoczął rokowania z USA w sprawie przyszości amerykańskich baz wojskowych na jej terytorium. W wyniku wzajemnej ugody zawartej 28 lipca 1977 r. oba kraje podpisały porozumienie, na mocy którego wojskowe bazy amerykańskie mogły w Grecji pozostać, lecz ich liczba miała zostać zredukowana do czterech. Ogólnospołeczna dyskusja, czy kraj może się skutecznie przeciwstawiać Turcji, będąc w NATO czy poza nim, spowodowała, iż rząd PASOK zdecydował się na dalsze uczestnictwo Grecji w pakcie

¹⁶ G. Bematowicz: Droga Grecji, Hiszpanii i Portugalii do wspólnej Europy. PISM, Warszawa 1991, s. 36 i nast.

¹⁷ Ówczesny król Grecji wywodził się z rodziny Wittesbachów, która nie miała żadnych greckich korzeni. Monarchia z nierodowitym władcą pozwalała Wielkiej Brytanii ingerować w sprawy wewnętrzne Grecji oraz kształtować politykę zagraniczną tego kraju w zależności od celów polityki brytyjskiej.

¹⁸ Prezydent USA Harry Truman twierdził, iż utrzymanie młodej demokracji greckiej wymaga pomocy. Upadek demokracji oznaczałby bowiem rozciągnięcie żelaznej kurtyny w poprzek wschodniej części Morza Śródziemnego. Cyt. za: G. Miętek: Grecja w UE, czyli początek i koniec trzeciej drogi. „Eurobiuletyn Integracja” 1998, nr 2.

¹⁹ Pomoc ze strony USA w postaci pożyczek, inwestycji zagranicznych oraz wsparcie polityczne wynikały z chęci zachowania przez Amerykę kontroli nad jednym krajem na wschód od Austrii, wolnym od silnych wpływów socjalistów. European Union Economies. A Comparison Study. Praca zbiorowa pod redakcją F. Somersa. Addison-Wensley, Longman, New York 1998, s. 215.

północnoatlantyckim. Było to jednak uczestnictwo „nieaktywne”, a Grecja zachowała prawo do podejmowania samodzielnych, często także niezgodnych ze stanowiskiem NATO decyzji²⁰.

Grecja od lat 50. dążyła do europeizacji przez nawiązywanie kontaktów z organizacjami międzynarodowymi o charakterze globalnym lub regionalnym oraz przez przyswajanie zachodnioeuropejskich wzorców cywilizacyjnych oraz instytucjonalnych rozwiązań politycznych²¹. Mimo to do czasu dyktatury polityka wewnętrzna prowadzona przez kolejne rządy była postrzegana jako jeden z powodów zacofania gospodarczego. Od czasu odzyskania przez Grecję niepodległości w 1821 r. nadrzędnym elementem w systemie społeczno-politycznym było państwo, którego aparat rozrastał się ponad możliwości zubożałego, rolniczego społeczeństwa. Mimo istnienia systemu parlamentarnego, władzę rzeczywistą dzierżył dwór królewski i sprzyjająca mu armia. System partyjny nie był w Grecji silny, a partie polityczne nie były ściśle związane z wyznawanymi ideologiami, lecz raczej z osobowością i charyzmą własnych przywódców²². „Łatwość kierowania życiem politycznym Grecji z zewnątrz, silna pozycja armii, przy jednoczesnych ograniczonych wpływach innych sił politycznych i społecznych ułatwiły w 1967 roku sprawne przejęcie władzy przez juntę wojskową”²³. Uważa się, że bezpośrednią przyczyną powstania dyktatury była obawa przed zwycięstwem w wyborach parlamentarnych liberalnych sił centrowych, zwolenników umiarkowanych reform na czele z Jeorjosem Papandreu. Przyczynę pośrednią stanowiła obawa armii przed utratą dominującej pozycji w państwie oraz przedwyborcze obietnice J. Papandreu dotyczące usunięcia z Grecji amerykańskich baz wojskowych. Odzew na powstanie dyktatury ze strony społeczeństwa był nikły, do czego przyczyniły się głównie początkowe sukcesy gospodarcze rządzącej junty. Jednak wraz ze wzrostem problemów gospodarczych społeczeństwo greckie, w tym głównie studenci, wyszło na ulice. W wyniku wewnętrznego przewrotu w łonie samej junty nasiliły się represje, aresztowania i deportacje wielu znanych polityków. Bezpośrednio do upadku dyktatury przyczynił się pucz przeciwko osobie prezydenta na Cyprze inspirowany przez rząd wojskowych oraz wywołana nim turecka interwencja wojskowa.

Narastająca fala niezadowolenia (głównie w armii) spowodowała, że 23 lipca 1974 r. prezydent Fedon Gizkis powziął postanowienie przekazania przez

²⁰ Rząd grecki oponował np. przeciwko sankcjom wobec Polski, odmówił potępienia ZSRR za zestrzelenie koreańskiego samolotu, protestował przeciwko umieszczeniu w Europie nowych amerykańskich rakiet średniego zasięgu.

²¹ J. Misala: *Droga Grecji, Hiszpanii i Portugalii do Wspólnej Europy*. PISM, Warszawa 1991, s. 17.

²² Sprawiało to, iż greckie partie polityczne były słabo przygotowane do obrony interesów grup społecznych czy określonego porządku politycznego. S. Brodzki: *Autokraci, technokraci, demokraci*. Warszawa 1979.

²³ G. Bematowicz: *Droga Grecji...* op. cit., s. 37.

armię władzy cywilom. Pierwszy rząd utworzył powracający z wygnania wcześniejszy premier Grecji Konstandinos Karamanlis²⁴. Nowo powstały gabinet usankcjonował Grecję jako republikę, a król został zmuszony do opuszczenia kraju. W grudniu 1974 r. w ogólnonarodowym referendum 70% Greków opowiedziało się za zniesieniem monarchii. Zminimalizowany został wpływ armii oraz zalegalizowana została Komunistyczna Partia Grecji. Uważa się, iż na dalszy kształt struktury politycznej w tym kraju miały wpływ trzy polityczne posunięcia rządu K. Karamanlisa:

- Uchwalenie nowej konstytucji. Likwidacja monarchii i kompromitacja armii spowodowały przesunięcie realnego ośrodka decyzyjnego na parlament i rząd²⁵.
- Ogłoszenie wyborów parlamentarnych. Miały one miejsce 17 grudnia 1974 r., Nowa Demokracja zdobyła w nich 54% głosów i 220 mandatów.
- Uchwalenie ordynacji wyborczej gwarantującej stabilną większość parlamentarną.

Jeszcze przed uchwaleniem konstytucji, w styczniu 1975 r. parlament ogłosił ustawę o odpowiedzialności junty wojskowej za zamach stanu i stosowany przez nią terror. Przeprowadzone na mocy ustawy procesy sądowe zakończyły się wydaniem wielu wyroków śmierci (w kolejnych latach zostały one zamienione na dożywotnie więzienie).

Od 1974 r. w Grecji rozpoczął się proces tworzenia nowoczesnych struktur partyjnych, wzorowany na strukturach państw Europy Zachodniej. Zwiększył się również udział społeczeństwa w życiu politycznym. W 1977 r. miały miejsce kolejne wybory parlamentarne. Premier K. Karamanlis argumentował ich przyspieszenie potrzebą posiadania mandatu politycznego niezbędnego do podjęcia głównych decyzji w sprawie konfliktu z Turcją, rozwiązania kryzysu maltańskiego oraz w sprawie przystąpienia Grecji do WE. Partia premiera, mimo iż otrzymała 42% głosów, dzięki istniejącej ordynacji uzyskała większość parlamentarną. Na arenie politycznej dużą rolę zaczął odgrywać Panhellenistyczny Ruch Socjalistyczny, który – zajmując drugie miejsce w wyborach – uzyskał 93 mandaty²⁶. Wraz z dojściem PASOK do władzy w 1981 r. „[...] zakończył się proces powrotu Grecji do Europy, do jej systemu wartości, z którym się identyfikowała, nie znajdując się w jego centrum, proces przywracania demokracji i dostosowywania instytucji i struktur politycznych Grecji do wzorów zachodnioeuropejskich”²⁷.

²⁴ K. Karamanlis po raz pierwszy został premierem w 1956 r. i z małymi przerwami piastował ten urząd do 1963 r.

²⁵ Natomiast podział władzy między prezydentem a premierem nie został ściśle określony i władzę na ogół sprawowała osoba o silniejszej osobowości lub o mocniejszym zapleczu politycznym. Konstytucja weszła w życie 11 czerwca 1975 r.

²⁶ F. Golebski: Główne kierunki polityki zagranicznej Grecji. „Sprawy Międzynarodowe” 1979, nr 3.

²⁷ G. Bernatowicz: Droga Grecji.... op. cit., s. 40.

Lata 1974-77 uważa się za okres ultraradykalizmu w gospodarce i polityce. Nastąpiła nacjonalizacja głównych gałęzi przemysłu, zostały wprowadzone ubezpieczenia społeczne, a system szkolnictwa i opieki zdrowotnej został uspołeczniony. W polityce zagranicznej PASOK odrzuciła członkostwo w NATO i WE, traktując je jako ograniczenie niezależności kraju. Kolejne lata przyniosły już znaczne osłabienie radykalizmu, a w latach 1977-1981 już nie negowano konieczności przystąpienia Grecji do Wspólnot Europejskich. Mimo deklarowanej przez PASOK niechęci do przystąpienia do WE, po przejściu władzy przez tę partię polityka zagraniczna uległa swoistemu przekształceniu. Uważa się, że została ona „[...] skalkulowana w sposób ostrożny i wyważony tak, aby mogła rozwiązywać wszystkie dawne greckie zastrzeżenia wobec NATO i zachodnioeuropejskich sojuszników i jednocześnie chronić kraj przed zagrożeniem wynikającym z licznych konfliktów z Turcją”²⁸. Nacjonalizm był stopniowo zastępowany przez realizm, w następstwie czego 1 stycznia 1981 r. Grecja stała się pełnoprawnym członkiem „Wspólnej Europy”.

Udział Grecji w Unii Europejskiej na pełnych prawach członkowskich był poprzedzony prawie dwudziestoletnią współpracą wynikającą z układu o stowarzyszeniu podpisanego w lipcu 1961 r. w Brukseli. Głównym jego celem było stworzenie unii celnej, na której realizację przewidziano okres 22 lat, czyli do 1984 r. W sferze politycznej spodziewano się, że umowa ustabilizuje pozycję Grecji w systemie zachodnioeuropejskim. Sąsiedztwo Turcji, Albanii, Jugosławii i Bułgarii, krajów o różnej religii i innych systemach politycznych, wywoływało w Grecji silne poczucie niepewności i izolacji. Również EWG, a szczególnie Wielka Brytania zaangażowana politycznie i militarnie na Cyprze, liczyła na związanie ze sobą ważnego strategicznie, a niestabilnego wewnętrznie kraju²⁹. Pod koniec lat 50. rząd grecki z Konstandinosem Karamanlisem zdecydował się na wystąpienie do jednoczącej się Europy Zachodniej z wnioskiem o zawarcie układu o stowarzyszeniu. Rozmowy trwały 2 lata i zakończyły się podpisaniem 3 lipca 1961 r. układu stowarzyszeniowego, który wszedł w życie z dniem 1 stycznia 1962 r. Został on oparty na artykule 237 Traktatu Rzymskiego, a jego celem miało być doprowadzenie do unii celnej i pełnej integracji z EWG w przyszłości. Był to najbardziej kompleksowy akt prawny zawarty do tej pory przez EWG z jakimkolwiek krajem trzecim. Obok unii celnej i eliminacji ograniczeń ilościowych przewidywał on harmonizację polityki rolnej i ekonomicznej, pomoc finansową z budżetu EWG (w celu przyspieszenia rozwoju i adaptacji gospodarki do warunków istniejących wewnątrz ugrupowania)³⁰ oraz utworzenie wspólnych instytucji. Ponadto układ zakładał wprowa-

²⁸ Ibid., s. 45.

²⁹ F. Golemski: *Polityka bałkańska Grecji*. „Sprawy Międzynarodowe” 1982, nr 6.

³⁰ P. Ważniewski: *Grecja, Hiszpania i Portugalia na drodze do UE – wnioski z doświadczeń*. „Handel Zagraniczny” 1994, nr 10-11.

dzenie w życie w ciągu 12 lat możliwości swobodnego przepływu ludzi między Grecją a krajami EWG oraz unifikację systemów podatkowych i ustawodawstwa gospodarczego. W celu dostosowania gospodarki greckiej do poziomu krajów członkowskich Grecja otrzymała kredyt w wysokości 125 mln dolarów. Cła na importowane z Grecji artykuły zostały natychmiast obniżone do poziomu obowiązującego wewnątrz EWG, a na artykuły przemysłowe stopniowo znoszone do połowy 1968 r.³¹. Natomiast na znoszenie ceł na import z krajów EWG do Grecji przewidziano okres 22 lat³². Również na mocy tej umowy utworzono ramy instytucjonalne ułatwiające realizację jej postanowień. Do tego celu powołano Radę Stowarzyszenia, Komitet Parlamentarny oraz Trybunał Arbitrażowy.

Reakcją WE na przewrót wojskowy w Grecji było zawieszenie układu o stowarzyszeniu, w szczególności w zakresie podejmowania wspólnych przedsięwzięć zmierzających do harmonizacji polityki gospodarczej i społecznej. Zaprzestano również udzielania pomocy finansowej. W mocy utrzymano natomiast decyzje dotyczące redukcji stawek celnych. Większość krajów europejskich była przeciwna całkowitemu zerwaniu stosunków gospodarczych pomiędzy WE a Grecją. Obawiano się reorientacji greckiej polityki zagranicznej i ponownego wzmocnienia wpływów amerykańskich w tym kraju. Zaniepokojenie krajów WE wzbudzało głównie preferowanie przez Grecję rozwoju bilateralnych stosunków wojskowych ze Stanami Zjednoczonymi, które udzielały Grecji w tym okresie nieograniczonego poparcia politycznego, pomocy wojskowej, a także gospodarczej. W następstwie tej sytuacji w 1973 r. wszedł w życie dodatkowy protokół greckiego układu o stowarzyszeniu, dotyczący poszerzenia układu o aspekty polityczne i strategiczne. Protokół ten miał stanowić rodzaj przeciwwagi dla rosnących wpływów politycznych i militarnych USA.

W 1974 r. została obalona dyktatura wojskowa i stopniowo był przywracany system demokratyczny. Premier K. Karamanlis bezpośrednio po objęciu władzy stwierdził, że w dziedzinie polityki zagranicznej głównym celem jego rządu będzie „[...] wprowadzenie Grecji do Europy”³³ przez uzyskanie pełnoprawnego członkostwa w WE. Pierwsze posunięcia jego rządu zmierzały do reaktywowania pełnej realizacji układu o stowarzyszeniu. Jednocześnie podjęto działania zmierzające do skrócenia okresu stowarzyszenia i przyjęcia Grecji do WE już w 1980 r. 12 czerwca 1975 r. rząd grecki wysunął formalny wniosek

³¹ J. Fels: Trade Effects of Greece's Accession to the European Community. „Journal of World Trade” 1988.

³² Do 1968 r. zostały zniesione całkowicie cła na towary dostarczane przez Grecję, przy czym Grecja zastosowała zasadę wzajemności tylko do 66% ogólnej ilości artykułów przemysłowych pochodzących z obszaru WE. Doszło więc do jednostronnego otwarcia rynku WE dla greckich towarów przemysłowych, i to właśnie w momencie, gdy Grecja znalazła się pod rządami junty wojskowej. J. Pasmazoglou: Greece's Proposed Accession to the EEC. „The World Today” 1976. No 4. s. 146.

³³ B. Kohler: Political Forces in Spain, Greece and Portugal. London 1982.

o skrócenie okresu stowarzyszenia i przyjęcie Grecji do WE w charakterze pełnoprawnego członka. Wśród powodów podanych jako uzasadnienie tej decyzji podkreślano chęć zabezpieczenia i konsolidacji demokracji przez wpisanie kraju do procesu obejmującego całą Europę. 24 czerwca 1975 r. Rada Ministrów przyjęła zgłoszenie i poprosiła Komisję o wydanie Opini (Avis) na temat greckiego wniosku. Przedstawiona Radzie 29 stycznia 1976 r. Opinia zaskoczyła Greków. Podkreślała ona wagę potencjalnych trudności ekonomicznych oraz sugerowała wprowadzenie okresu przedakcesyjnego dającego Grecji czas na dokonanie niezbędnych zmian strukturalnych. Oprócz czynników ekonomicznych ważne okazały się także: problemy grecko-tureckie, rozważania dotyczące dalszego rozszerzenia WE o Hiszpanię i Portugalię oraz funkcjonowanie instytucji wewnątrz ugrupowania. Bardzo emocjonalna reakcja Greków wywołała zaskoczenie i doprowadziła do kryzysu na szczepku Rada – Komisja, którą politycy greccy wykorzystali, rozpoczynając szeroką ofensywę dyplomatyczną. W jej następstwie 2 lutego 1976 r. Wspólnoty ogłosiły komunikat zgodny z wolą Grecji. Rada, przyjmując wniosek, odrzuciła możliwość stworzenia okresu przedakcesyjnego oraz zleciła przygotowanie mandatu negocjacyjnego, tak by móc rozpocząć negocjacje jak najwcześniej³⁴. Grecja ze swej strony zobowiązała się do nieblokowania stosunków WE z Turcją. Rokowania zostały szybko i pomyślnie zakończone w grudniu 1978 r. Nie obyło się jednak bez sporów. Jedną z pierwszych rozbieżności, która pojawiła się podczas negocjacji, był termin ich zakończenia. Grecy chcieli dokonać tego w 1977 r., natomiast WE w 1982 r. Strategię negocjacyjną Greków determinowała chęć uniknięcia wiązania i uzależnienia swoich rozmów od planów członkowskich Hiszpanii i Portugalii. W związku z tymi obawami podczas pertraktacji greccy negocjatorzy zajęli uległe stanowisko. Starali się „[...] oddalić problemy już na poziomie technicznym, uznając, że są w stanie przyjąć całe *acquis* i dokonać transformacji bez większych problemów”³⁵. W październiku 1976 r. rozpoczął się przegląd zgodności prawodawstwa greckiego z *acquis* (tzw. *screening*)³⁶. Po jego zakończeniu Komisja przedstawiła szczegółowo zawartość i konsekwencje jego przyjęcia w każdym sektorze, określając zarówno możliwość ustanowienia okresów dostosowawczych, jak i ich możliwe warunki oraz okres

³⁴ Po stronie greckiej za przebieg negocjacji był odpowiedzialny minister koordynacji Panayotis Papaligouras. Postanowiono, że spotkania na poziomie ministrów będą się odbywać raz na kwartał, a na poziomie zastępców raz w miesiącu w Brukseli oraz Luksemburgu. V.M. Reyes: Op. cit., s. 71.

³⁵ Ibid., s. 71.

³⁶ *Acquis communautaire* to zbiór obowiązujących aktów prawnych określających prawa i obowiązki członków Wspólnot. *Acquis* jako porządek prawny musi być przestrzegane przez wszystkie strony. Dopilnowanie tego należy do podstawowych zadań Komisji Europejskiej. *Acquis* ma na celu ujednoczenie zasad funkcjonowania i nasilenie działalności wszystkich podmiotów prawnych wewnątrz ugrupowania w zakresie spraw, przy których wspólne działania będą bardziej skuteczne niż oddzielne przedsięwzięcia.

obowiązywania. Pierwsze negocjacje dotyczyły unii celnej, przepływu kapitału oraz stosunków handlowych z zagranicą. Ponieważ WE uzależniały dokonanie postępów w jednych sprawach od dokonań w innych, Grecy podejrzewali ją o celowe opóźnianie i przedłużanie negocjacji. Powstało bowiem „błędne koło”, w którym Rada jako warunek wstępny prowadzenia rzeczowych negocjacji stawiała pełne opracowanie techniczne rozdziałów, a Komisja uważała, że dalsze opracowywanie rozdziałów zależy od postępów w negocjacjach³⁷. W związku z tym, że dwa lata po rozpoczęciu negocjacji WE nie określiły jeszcze swojego stanowiska w sprawie długości okresów przejściowych, Grecy przyjęli jednostronne założenie o 5-letnim okresie przejściowym i z taką perspektywą starali się przedstawiać swoje poglądy. W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę na to, że negatywną cechą negocjacji było, że względu na dążenie do szybkiego ich zakończenia, bardzo powierzchowne zbadanie rzeczywistego wpływu uzyskania członkostwa na gospodarkę Grecji. Poglądy strony greckiej na sprawy „wrażliwe” były bardzo lakoniczne i z reguły sprowadzały się do stwierdzenia istnienia problemu i żądania okresu przejściowego³⁸. Uważa się, że negocjatorzy greccy zdolali przezwyciężyć trudności, gdyż udało im się znaleźć poparcie polityczne dla szybkiego zakończenia negocjacji wbrew logice ekonomicznej.

Formalny traktat został podpisany 28 maja 1979 r. w Atenach. Gwarantował on Grecji pełnoprawne członkostwo w WE z dniem 1 stycznia 1981 r. Przewidywał, iż Grecja będzie korzystać z 5-letniego okresu przejściowego, w którym jej zobowiązania w stosunku do ugrupowania zostaną ograniczone w celu umożliwienia gospodarce greckiej dostosowania się do wymogów WE. Niemniej jednak dla niektórych produktów „wrażliwych” został wprowadzony 7-letni okres przejściowy. Ten najdłuższy okres dotyczył m.in. swobody przepływu siły roboczej. Wiele kłopotów podczas negocjacji przysporzyło określenie wkładu Grecji do budżetu WE w okresie przejściowym. Początkowo Grecy proponowali, by obliczyć globalną należność i skonstruować system 5-letniego stopniowego zwiększania kontrybucji oraz określić dodatkowe korzystne dla tego kraju rozwiązania na 6 i 7 rok. Ostatecznie uzgodniono, że wraz z przystąpieniem Grecja będzie stosować ten sam system zasobów własnych, co pozostałe kraje Wspólnoty, z tym że należność z tytułu VAT będzie liczona na podstawie PKB aż do momentu wprowadzenia tego podatku³⁹. Najbardziej „wrażliwy” rozdział negocjacji dla obydwu stron stanowiło rolnictwo. Różnica w postrzeżeniu

³⁷ V.M. Reyes: *Op. cit.*, s. 72-74.

³⁸ I. Tsalicoglou: *Negotiating for Entry. The Accession of Greece to the European Community*. Dartmouth 1995.

³⁹ Na wprowadzenie podatku VAT Grecja otrzymała czas do 1984 r. Terminu tego jednak nie dotrzymano. Ostatecznie podatek ten został wprowadzony w 1987 r. Szerzej na ten temat zob.: V.M. Reyes: *Op. cit.*, s. 74-76.

niu tej kwestii dotyczyła tego, że zdaniem Greków ich żądania miały zaledwie minimalny wpływ na sytuację rolnictwa w WE. Natomiast dla tego ugrupowania problem rolnictwa wiązał się z konsekwencjami budżetowymi dla Wspólnej Polityki Rolnej, kryzysem nadprodukcji oraz zwiększoną konkurencją wśród producentów. W końcu ustalono, że greckie artykuły rolne będą miały swobodny dostęp do rynków ugrupowania po upływie 5-7 letniego okresu przejściowego. Niektóre rozdziały wymagały jednak innych rozwiązań niż czasowe okresy przejściowe. Na przykład w przypadku spraw instytucjonalnych Grecji przysługiwały takie same prawa, jak każdemu innemu krajowi członkowskiemu, a udział Greków w życiu instytucjonalnym WE liczył się na tej samej zasadzie, co innych państw.

3. Hiszpania

Od 1895 r. Hiszpania rozwijała się w ścisłej izolacji od świata. Cechował ją kapitalizm rodzimy wykorzystujący takie mechanizmy gospodarcze, jak: protekcyjizm celny (mający na celu ożywienie produkcji lokalnej zapewniającej zbyt rodzimym producentom), nacjonalizm (blokował napływ zagranicznych inwestycji w celu ochrony własnego przemysłu) oraz interwencjonizm ekonomiczny (polegający na zastępowaniu działań rynkowych regulacjami administracyjnymi). Działania władz były ukierunkowane na limitowanie importu i ograniczanie eksportu do produktów rolnych i niektórych surowców mineralnych. Kapitalizm rodzimy przetrwał do początków lat 60.⁴⁰

W 1936 r. w Hiszpanii miała miejsce rewolta wojskowa przeciw rządowi republiki, na której czele stanął popierany przez faszystowskie Niemcy i Włochy generał Francisco Franco. W następstwie przewrotu przejął on władzę dyktatorską, nosząc od 1936 r. tytuł „caudillo”, czyli przywódca wojskowy. Polityka okresu frankistowskiego z izolacji uczyniła cnotę, natomiast po II wojnie światowej, ze względu na społeczno-polityczny charakter systemu oraz bliskie powiązania z hitlerowską Rzeszą, izolacja Hiszpanii została wymuszona przez zagranicę. Już podczas pierwszego zjazdu Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych 12 grudnia 1946 r. postanowiono potępić hiszpański reżim i zastosowano sankcje oznaczające izolację kraju na arenie międzynarodowej. Można więc powiedzieć, że oderwanie Hiszpanii od świata było z jednej strony spowodowane świadomą polityką wewnętrzną, a z drugiej strony ostracyzmem Europy w stosunku do faszystowskiego reżimu. Hiszpania izolowana przez demokratyczne państwa ze względu na panującą w niej dyktaturę nie miała szans uczestniczenia w tworzących się w Europie instytucjach, gdyż „[...] izolowana i pogrążona w samoizolacji będącej

⁴⁰ G. Miętek: Hiszpański cud nad Wisłą? „Eurobiuletyn Integracja” 1998, nr 1.

reakcją na otaczający ją ostracyzm, z zamkniętą autarkiczną gospodarką i zastraszonym społeczeństwem nie przystawała do rodziny demokratycznie rządzonych państw⁴¹. Lata 50. to czas bardzo powolnej liberalizacji stosunków z zagranicą. W 1950 r. Zgromadzenie Ogólne ONZ przegłosowało rezolucję pozwalającą krajom członkowskim na wymianę ambasadorów oraz dopuszczającą Hiszpanię do grona krajów członkowskich (wydarzenie to miało to miejsce w 1955 r.). Do liberalizacji stosunków Hiszpanii ze światem przyczyniło się także podpisanie w 1953 r. dwóch umów międzynarodowych: konkordatu oraz traktatu obronnego ze Stanami Zjednoczonymi. Również od 1957 r. polityka wewnętrzna ulegała zmianie. W 1959 r. generał Franco wyraził zgodę na to, by grupa technokratów należących do Opus Dei przejęła władzę, co oznaczało wzrost wymiany międzynarodowej oraz napływ inwestycji zagranicznych. W 1957 r. rząd powołał ministerialną Komisję do Badania Wspólnot Gospodarczych i Wspólnoty Atomowej, która miała ocenić wpływ funkcjonowania tych organizacji na Hiszpanię oraz możliwości integracji z nimi⁴². W 1959 r. Hiszpania stała się również członkiem Organizacji Europejskiej Współpracy Gospodarczej (OEEC).

Lata 60. to dla Hiszpanii czas dalszej liberalizacji gospodarki i słabnięcia tendencji izolacyjnych i protekcyjnych. Liberalizację kontaktów z zagranicą wymusił napływ turystów, masowe wyjazdy robotników hiszpańskich do pracy w krajach EWG oraz nasilające się w Europie Zachodniej procesy integracyjne. Zarówno dla sił demokratycznych, jak i zwolenników dyktatury stało się oczywiste, że „[...] wyczerpały się już możliwości modelu samowystarczalności gospodarczej i Hiszpania musiała włączyć się w główny nurt gospodarki światowej stanowiącej dla niej naturalne środowisko. W przeciwnym razie istniało ryzyko zastoju gospodarczego”⁴³. W przyjętym w 1959 r. Planie Stabilizacyjnym rząd postanowił zliberalizować import (wcześniej do Hiszpanii sprowadzano oficjalnie tylko niektóre surowce i paliwa), dokonać redukcji cel, które *notabene* dalej pozostawały wysokie, ujednoczyć kurs wymiany walut (za jednego USD płacono 60 peset)⁴⁴. Zwiększono również pulap udziału kapitału zagranicznego w przedsiębiorstwach do 50%⁴⁵. W efekcie tych zmian Hiszpania w latach 60. doświadczyła intensywnego wzrostu gospodarczego trwającego do 1973 r. W literaturze ekonomicznej panuje przekonanie, że byłby on jeszcze wyższy, gdyby nie próby wzmocnienia przemysłów strategicznych arbitralnymi, nieopartymi na rachunku ekonomicznym

⁴¹ G. Bernatowicz: Hiszpania a proces integracji europejskiej. „Studia Europejskie” 1999. nr 2. s. 19.

⁴² V.M. Reyes: Op. cit., s. 84.

⁴³ J.P. de Laiglesia: Droga Hiszpanii do Unii Europejskiej. W: Drogi do Europy. Towarzystwo „Więź”, Warszawa 2000. s. 76.

⁴⁴ W okresie wcześniejszym kurs waluty hiszpańskiej nie kształtował się za pomocą mechanizmu rynkowego, gdyż nie istniała wymiana handlowa z zagranicą. Był on kształtowany za pomocą premii, obciążeń podatkowych i tzw. operacji specjalnych.

⁴⁵ G. Miętek: Hiszpański cud... op. cit., s. 19.

decyzjami. W tym okresie towary krajowe charakteryzował wysoki protekcjonizm celny (średni poziom stawek celnych w przyjętej w 1960 r. taryfie celnej wynosił 24%). Za największy błąd gospodarczy tego okresu uważa się uzależnienie energochłonnych gałęzi przemysłu od zewnętrznych źródeł zaopatrzenia. Dlatego też kryzys paliwowy pograżył Hiszpanię w stagnacji trwającej od 1973 do 1983 r. Dyktatura generała Franco doprowadziła do izolacji Hiszpanii na arenie światowej i do „[...] systematycznego pozostawiania jej poza instytucjami, w których obrębie Europa zreorganizowała swoje powojenne życie”⁴⁶. W jej wyniku Hiszpania nie została włączona do planu Marshalla, nie stała się członkiem Rady Europy, nie została zaproszona również do uczestnictwa w EFTA.

Generał Franco zmarł w listopadzie 1975 r. i po jego śmierci nastąpił proces szybkiej demokratyzacji głównych instytucji państwowych oraz życia politycznego i polityki zagranicznej. Nastąpił okres transformacji politycznej i w ciągu dwóch lat społeczeństwo hiszpańskie uzyskało swobody, których dyktatura generała Franco odmawiała mu przez ponad 40 lat. W artykule 1 Prawa o Sukcesji z 1947 r. F. Franco proklamował Hiszpanię monarchią, w kolejnym artykule mianował się dożywotnio głową państwa i przyznał sobie prawo wyznaczenia osoby przyszłego monarchy⁴⁷. W 1969 r. został nim, za zgodą dyktatora, Juan Carlos, wnuk ostatniego króla Hiszpanii Alfonsa XIII. Oficjalnie zasiadł on na tronie Hiszpanii 22 listopada 1975 r., po śmierci F. Franco. Sprawował on władzę jako monarcha konstytucyjny i starał się uczynić z Hiszpanii nowoczesne i demokratyczne państwo. Pierwszym premierem został A. Navarro, dawny premier frankistowski. W okresie największych napięć po śmierci dyktatora zapewnił on Hiszpanii stabilizację, a tym samym ułatwił późniejsze wprowadzanie reform gospodarczych. 1 lipca 1976 r. nastąpiła w Hiszpanii pierwsza zmiana rządu. Na czele nowego gabinetu stanął Adolfo Suarez, przedstawiciel grupy tzw. frankistów oświeconych. Rząd postanowił współpracować z opozycją w przygotowaniu pierwszych demokratycznych wyborów parlamentarnych, które odbyły się w 1977 r. W lipcu 1976 r. Juan Carlos ogłosił amnestię dla więźniów politycznych, Kortezy uchwały zmianę kodeksu karnego dotyczącą możliwości tworzenia partii politycznych oraz zagwarantowano prawo działania związkom zawodowym. W związku z obawami premiera dotyczącymi niebezpieczeństwa interwencji armii, Adolfo Suarez podjął z przedstawicielami sił zbrojnych rozmowy, których wynikiem był brak sprzeciwu wojskowych wobec Prawa o Reformach Politycznych⁴⁸. W ogól-

⁴⁶ J.P. de Laiglesia: *Op. cit.*, s. 74-75.

⁴⁷ G. Bernatowicz: *Droga Grecji...*, *op. cit.*, s. 17.

⁴⁸ Prawo to przewidywało suwerenność narodu jako zasadę uniwersalną i polityczny pluralizm, rozwiązywało dotychczasowe instytucje frankistowskie, tj. Kortezy, Ruch Narodowy, Radę Narodową, otwierało drogę demokratycznym wyborom parlamentarnym. Nowe Kortezy miały być dwuizbowe, złożone z Kongresu Deputowanych i Senatu. *Ibid.*, s. 19.

nonarodowym referendum Prawo o Reformach Politycznych poparło 77% społeczeństwa. 15 czerwca 1977 r. odbyły się pierwsze demokratyczne wybory parlamentarne, w których sukces odniosły siły centrowe, natomiast powstały w wyniku wyborów rząd miał charakter centroprawicowy. Konieczność uzdrowienia gospodarki oraz rozwiązanie problemu autonomii regionów były głównymi celami powstałego rządu. By uzdrowić gospodarkę, konieczne były głębokie przemiany strukturalne, gdyż rosła liczba bezrobotnych i wzrastał deficyt budżetowy. W zaistniałej sytuacji rząd zdecydował się na dewaluację pesety, zamrożenie płac i restrykcyjną kontrolę podaży pieniądza. Należało również naprawić system bankowy i system świadczeń socjalnych. Do wprowadzenia takich reform była konieczna zgoda narodowa. W październiku 1977 r. pomiędzy rządem a przywódcami głównych partii politycznych doszło do podpisania Paktu z Moncloa, w którym w zamian za współpracę w ratowaniu gospodarki rząd oferował program szerokich reform społecznych. Drugą sporną kwestią, z którą borykał się rząd, był problem uprawnień regionów, który został formalnie rozwiązany z dniem 31 października 1978 r. w nowej konstytucji. Podkreślano w niej nienaruszalność państwa hiszpańskiego, ale uznano również autonomię regionalną, prowincjonalną i lokalną. Językiem oficjalnym miał pozostać język kastylijski, choć konstytucja dopuszczała również użycie języków regionalnych. Kolejne wybory parlamentarne w 1979 r. ostatecznie zakończyły proces nadawania kształtu ustrojowego i instytucjonalnego Hiszpanii. Wydarzeniem kończącym okres wpływu armii był nieudany pucz wojskowy, na którego czele w lutym 1981 r. stanął pułkownik Antonio Tejero (parlament został zaatakowany przez oddziały Guardia Civil). Akt ten nie zdobył poparcia u żadnej z sił politycznych ani też w społeczeństwie, a do jego ogólnonarodowego bojkotu przyczyniła się postawa króla, który zdecydowanie odciął się od rewolty, oświadczając, iż korona nie będzie tolerować rewolty zbuntowanej armii i jako głównodowodzący sił zbrojnych przywołał ją do porządku. Porażka próby przewrotu wojskowego oznaczała, iż rozwijająca się demokracja hiszpańska może pozbyć się obciążenia psychologicznego związanego z wpływami armii. Również przystąpienie Hiszpanii do Paktu Północnoatlantyckiego umocniło te odczucia. 29 maja 1982 r. Hiszpania stała się oficjalnie szesnastym członkiem NATO, kończąc tym samym okres kilkuletnich zabiegów o przystąpienie do sojuszu⁴⁹.

⁴⁹ Hiszpania pretendowała do NATO już w momencie jego powstawania, jednakże silny sprzeciw państw skandynawskich i krajów Beneluksu wobec dyktatury frankistowskiej spowodował, że mimo silnego poparcia USA doszło do odrzucenia wniosku o uczestnictwo Hiszpanii w NATO. W zaistniałej sytuacji Stany Zjednoczone podpisały z Hiszpanią w 1953 r. układ wojskowy, który na wiele lat osłabił hiszpańskie dążenia do NATO. Dopiero po 1975 r. Hiszpania ponowiła starania dotyczące uczestnictwa w sojuszu, które zakończyły się w 1982 r. G. Bernatowicz-Bierut: *Konsekwencje przystąpienia Hiszpanii do Paktu Północnoatlantyckiego. „Sprawy Międzynarodowe”* 1982, nr 8-9.

Hiszpania rozpoczęła starania o przyjęcie do EWG na początku lat 60. Pełnoprawne członkostwo było wtedy niemożliwe ze względu na charakter hiszpańskiego reżimu, a także z powodów gospodarczych. Jednakże w 1960 r. został powołany pierwszy ambasador hiszpański przy EWG, a 9 lutego 1962 r. przedstawiciel Hiszpanii Casa de Miranda przekazał sekretarzowi generalnemu Rady Ministrów EWG hiszpański wniosek w sprawie rozpoczęcia rozmów na temat stowarzyszenia. Celem stowarzyszenia miała być dalsza integracja Hiszpanii z EWG zakończona uzyskaniem przez ten kraj członkostwa. Pierwszy list nie przyniósł odpowiedzi ze strony EWG. Kolejne pismo dotyczące tej samej sprawy zostało wystosowane przez rząd hiszpański 14 lutego 1964 r. Rada Ministrów WE przystąpiła do omawiania tego postulatu dopiero 25 marca tegoż roku, a rozmowy toczyły się jeszcze przez 6 kolejnych lat. W czerwcu 1967 r. Rada Ministrów WE zaakceptowała pełnomocnictwo do rokowań z Hiszpanią, a 20 marca 1970 r. został podpisany pomiędzy WE a Hiszpanią układ preferencyjny. Został on oparty na art. 113 Traktatu Rzymskiego, którego głównym celem była likwidacja barier celnych w handlu pomiędzy zainteresowanymi stronami. Podpisany układ przewidywał 2 etapy przygotowań. Pierwszy, trwający 6 lat, miał doprowadzić do redukcji cel⁵⁰. Realizacja kolejnego etapu miała zostać poprzedzona oceną stanu gospodarki hiszpańskiej. Układ preferencyjny wywarł pozytywne skutki na modernizację przemysłu hiszpańskiego, zwiększeniu uległ eksport hiszpańskich artykułów przemysłowych oraz wzrosły inwestycje kapitałowe krajów WE w Hiszpanii. W związku z planowanym pierwszym rozszerzeniem ugrupowania w 1973 r. Hiszpania zażądała w 1972 r. rewizji postanowień układu preferencyjnego z 1970 r. Rokowania toczyły się długo, lecz nie przyniosły istotnych zmian w układzie preferencyjnym.

W 1975 r. stosunki polityczne i gospodarcze pomiędzy Hiszpanią a WE zostały zerwane w związku z wykonaniem przez rząd frankistowski wyroków śmierci na 5 nacjonalistach baskijskich. W wyniku tych wydarzeń większość ambasadorów krajów WE została odwołana z Hiszpanii. Dopiero śmierć generała Franco (20 listopada 1975 r.) i restauracja monarchii w 1976 r. doprowadziły do ponownego nawiązania wzajemnych stosunków. W styczniu 1976 r. kraje WE postanowiły odnowić zerwane wcześniej negocjacje. Pomysł członkostwa Hiszpanii w WE miał wielu przeciwników. Jednym z nich był Jacques Chirac, który w członkostwie Hiszpanii widział niebezpieczeństwo dla produkcji wa-

⁵⁰ Umowa zakładała, że WE ze swej strony dokonają stopniowej redukcji stawek celnych na artykuły przemysłowe (w okresie 6 lat), natomiast w przypadku tekstyliów oraz produktów naftowych redukcja stawek celnych miała dotyczyć tylko części wyrobów. Również niektóre produkty rolne zostały objęte redukcją taryf oraz koncesjami. Hiszpania miała natomiast zmniejszać w sposób stopniowy (do 1977 r.) opłaty za wiele towarów wymienionych w trzech uzgodnionych listach.

rzyw i owoców w krajach EWG. Deklarował on przychylność rządu francuskiego dla zbliżenia politycznego i przemysłowego, ale wykluczał przystąpienie tego kraju do wspólnego rynku rolnego.

28 lipca 1977 r. Hiszpania wystąpiła do WE z prośbą o przyjęcie jej do ugrupowania jako pełnoprawnego członka. Rokowania w sprawie akcesji toczyły się przez 8 lat. W lutym 1978 r. powołano w Hiszpanii nowe ministerstwo mające zajmować się sprawami związanymi z uzyskaniem członkostwa – Ministerstwo Stosunków ze Wspólnotami Europejskimi, na czele którego stanął Leopold Calvo Sotelo (główny negocjator). 20 kwietnia 1978 r., po burzliwych dyskusjach pomiędzy krajami członkowskimi, Komisja przekazała Radzie trzy raporty zatytułowane „Przemyślenia nad ogólnym problemem rozszerzenia”, znane pod wspólną nazwą FRESCO⁵¹. 19 grudnia 1978 r. Rada postanowiła rozpocząć negocjacje akcesyjne z Hiszpanią. Formalne rozpoczęcie negocjacji nastąpiło w Brukseli 5 lutego 1979 r., podczas pierwszego spotkania na poziomie ministerialnym. Hiszpania zakładała, że negocjacje powinny doprowadzić do rozszerzenia do 1983 r. Zgodnie z propozycją francuską ustalono, że negocjacje rozpoczną się od wypracowania przez strony ogólnej wizji głównych rozdziałów i wynikających z nich problemów. W okresie tym obie strony miały przedstawić w każdym rozdziale swoje warunki dotyczące przyjęcia przez Hiszpanię *acquis* oraz niezbędnych okresów przejściowych. Dopiero na tej podstawie miały być prowadzone właściwe negocjacje. Podczas negocjacji strona hiszpańska prezentowała „twarde” stanowisko, zwracając uwagę nawet na drobne problemy techniczne i sugerując przy ich rozwiązywaniu okresy przejściowe. Nie zgodziła się również na tzw. okresy otwarte, postulując wprowadzanie okresów przejściowych dokładnie ograniczonych w czasie oraz podkreślała chęć rozpoczęcia rozmów od najbardziej złożonych problemów, jakie stanowiły rolnictwo, polityka społeczna i unia celna. Na początku 1980 r. nastąpiło znaczne spowolnienie rozmów. Wpływ na nie miały trzy wydarzenia. Pierwszym była deklaracja prezydenta Francji Valéry’ego Giscarda d’Estaing z 5 czerwca 1980 r., mówiąca o konieczności uporania się WE najpierw ze skutkami pierwszego rozszerzenia, a dopiero później omawiania pozostałych wniosków. Drugim stało się spotkanie Rady Europejskiej w Wenecji w czerwcu tego roku, gdzie opowiedziano się za przeprowadzeniem wewnętrznej zmiany strukturalnej. Trzecim była odmowa Rady Ministrów przyjęcia terminu zakończenia negocjacji w 1983 r. Impas trwał do końca 1981 r., mimo to strona hiszpańska nie zdecydowała się na przerwanie rozmów. Na wolny postęp rozmów znaczący wpływ miała strona francu-

⁵¹ Zawierały one analizę problemów dotyczących członkostwa Hiszpanii w WE podzieloną na 3 działy. W dziale I omawiano sprawy ogólne i tło polityczno-gospodarcze, w 2 – okres przejściowy, a w 3 – implikacje instytucjonalne oraz skutki ekonomiczne i sektorowe. V.M. Reyes: Op. cit., s. 89.

ska obawiająca się o swoje rolnictwo. 13 lipca 1981 r. francuski minister odpowiedzialny za sprawy europejskie Andre Chandernagor, ogłosił, iż strona francuska wyklucza postępowanie w negocjacjach w sprawie rolnictwa do czasu osiągnięcia porozumienia przez państwa członkowskie w sprawie reformy CAP oraz uzależnienia dalsze rozmowy od zgody Hiszpanii na wprowadzenie podatku VAT od momentu uzyskania w zamian członkostwa. Strona hiszpańska, chcąc „ratować” dalsze rozmowy, zaproponowała globalne rozwiązanie pakietowe (*Accion global*) sprowadzające się do warunkowego wprowadzenia VAT w zamian za rozpoczęcie negocjacji dotyczących rolnictwa. Impas negocjacyjny przerwało zajęcie przez Radę Ministrów 14 września 1981 r. stanowiska dopuszczającego dalsze rozmowy dotyczące unii celnej i rolnictwa w sektorach nieobjętych wewnętrznym procesem reform. 19 listopada Parlament Europejski uchwalił rezolucję wzywającą Radę Europejską i Radę Ministrów do ustalenia najpóźniej na 1 stycznia 1984 r. terminu uzyskania przez Hiszpanię i Portugalię członkostwa. Mimo to w 1981 i 1982 r. negocjacje przebiegały bardzo powoli. Dodatkowo opóźniła je konieczność przeprowadzenia tzw. inwentaryzacji, czyli spisu problemów. Została ona przedstawiona Radzie 3 grudnia 1982 r. podczas spotkania Komisji w Kopenhadze. Stwierdzono w niej, że wewnętrzne problemy Wspólnoty są niezależne od procesu rozszerzeniowego. Zdaniem Komisji koszt członkostwa Hiszpanii i Portugalii nie stanowił dla ugrupowania zbyt dużego obciążenia finansowego. Szacowano, iż koszt rozszerzenia wyniesie od 850 do 1400 milionów ECU, co stanowiło około 4%-6% budżetu powiększonej WE⁵². Podczas spotkania Rady Europejskiej w Stuttgarcie 17-19 czerwca 1983 r., nieoficjalnie pojawiła się w dyskusjach nowa sugerowana data rozszerzenia – 1 stycznia 1986 r. Nieoficjalnym warunkiem uzyskania członkostwa było również uczestnictwo Hiszpanii w NATO. Hiszpania stała się pełnoprawnym członkiem tego paktu w maju 1982 r. Od 1983 r. rozmowy dotyczące członkostwa uległy przyspieszeniu i zostały pomyślnie zakończone 12 czerwca 1985 r. W tym dniu w Madrycie obie strony podpisały traktat. Zgodnie z postanowieniami zawartego Traktatu Akcesyjnego Hiszpania stała się członkiem WE z dniem 1 stycznia 1986 r.

4. Portugalia

O Portugalii, niewielkim kraju położonym na zachodnim krańcu Europy, do połowy lat 70. można było powiedzieć, iż pomimo znakomitej kolonialnej przeszłości była krajem pod każdym względem zacofanym. W państwie tym 1/3 obywateli stanowili analfabeci, rolnictwo zatrudniające znaczny odsetek ludno-

⁵² Ibid., s. 102.

ści było rozdrobnione lub podporządkowane wielkim majątkom ziemskim, a w nieefektywnym przemyśle dominowały małe zakłady rodzinne z przestarzałym parkiem maszynowym. W latach 1928-1968 sytuacja polityczna i gospodarcza została zdominowana przez jednego człowieka – Antonio de Oliviera Salazara. Okres jego dyktatury charakteryzował się nacjonalizmem, brakiem reform gospodarczych (dyktator był zwolennikiem gospodarki feudalnej) oraz umiarkowanym izolacjonizmem⁵³. Choć Portugalia pod rządami A. Salazara stała się członkiem-założycielem NATO, a w 1960 r. członkiem EFTA, to polityka zagraniczna w tym okresie skupiała się na utrzymywaniu i umacnianiu więzi łączących Portugalie z jej koloniami, a stosunki gospodarcze były utrzymywane głównie z krajami tzw. „strefy escudo”. Wycofanie się w 1968 r. A. Salazara z życia publicznego sprawiło, że rządzące siły polityczne straciły poparcie armii.

Proces kształtowania się nowego systemu władzy rozpoczął się w latach 1974-1976 i z powodu autentycznej walki o władzę między lewicą a prawicą nazwano go „rewolucją portugalską”. 25 kwietnia 1974 r. żołnierze z organizacji Ruchu Sił Zbrojnych (*Movimento das Forças Armadas*) bez użycia broni obalili dyktaturę. W wyniku rewolucji „czerwonych goździków” władzę objął Komitet Ocalenia Narodowego, na czele którego stanął generał Antonio de Spínola (mianowany prezydentem). Ogólna niechęć społeczeństwa do starego reżimu była wywołana z jednej strony przeciągającymi się wojnami kolonialnymi w Afryce, a z drugiej niezdolnością rządzącego obozu do poczynienia jakichkolwiek kroków w kierunku wydzwignięcia kraju z nędzy i zacofania. Czynniki ekonomiczne stały się więc główną przyczyną społecznego poparcia mas dla wojska. Natomiast gwałtowny sposób dokonania przewrotu wynikał również z tego, że w Portugalii „[...] nie powstały sprawnie funkcjonujące instytucje państwowe i silna burżuazja, gdyż ochrona portugalskiego imperium kolonialnego wymagała raczej umacniania bezproduktywnych warstw społecznych, jak armia czy Kościół, a kraj ten nie przeżył cudu gospodarczego, nie wytworzył zasobnych warstw średnich, obywatele więc nie mieli czego bronić i komu być wdzięczni”⁵⁴.

Zarówno ze względu na wewnętrzną niejednorodność ruchu, jak i polityczne niedoświadczenie dalszy konsensus w sprawie przyszłego kształtu kraju był trudny do osiągnięcia. Wydarzenia zapoczątkowane przewrotem wojskowym można podzielić na trzy etapy.

Etap pierwszy (od 25 kwietnia 1974 r. do 28 września 1974 r.) cechował się szybkim tempem przemian politycznych i gospodarczych oraz względną

⁵³ European Union..., op. cit., s. 257.

⁵⁴ T. Gallagher: Portugal's Second Decade of Democracy. „The World Today” 1986, No 4. Cyt. za: G. Bernatowicz: Droga Grecji..., op. cit., s. 26.

jednością wszystkich głównych sił politycznych. Do głównych osiągnięć rządów tamtego okresu można zaliczyć rozwiązanie sprawy kolonialnej, przywrócenie swobód obywatelskich (dokonano amnestii politycznej i likwidacji tajnej policji politycznej PIDE/DGS) oraz rozpoczęcie budowy demokratycznego systemu władzy. Jednak wobec narastającej presji strajkujących robotników domagających się podwyżek płac oraz obaw społeczeństwa przed dominacją lewicy, głównie komunistów, pierwszy prezydent demokratycznej Portugalii generał Antonio Spínola podał się do dymisji. W tym czasie nastąpiła również gwałtowna dekolonizacja „nieeuropejskich” posiadłości. W ich wyniku do Portugalii napłynęła duża liczba uchodźców, w tym głównie z Mozambiku i Angoli.

Etap drugi trwał od września 1974 r. do listopada 1975 r. Ideologia tego okresu opierała się na założeniu, iż należy działać metodą faktów dokonanych. Jednym z pierwszych decyzji lewicowego rządu generała Vasco Goncalvesa było przygotowanie pakietu ustaw dotyczących nacjonalizacji głównych gałęzi przemysłu i przeprowadzenia reformy rolnej. Okres ten cechował się w Portugalii dużą popularnością komunistów w społeczeństwie. Posiadali oni również bardzo wielkie wpływy w rządzie, organach administracji terenowej oraz środkach masowego przekazu i w związkach zawodowych. Taka sytuacja budziła duże zaniepokojenie nie tylko wśród koalicyjnych partnerów, ale również za granicą. 25 kwietnia 1975 r. odbyły się wybory do Konstytuanty, w wyniku których nad Portugalią zawisło niebezpieczeństwo komunizmu. Kraje Europy Zachodniej i Stany Zjednoczone zdecydowały o wstrzymaniu pomocy dla komunistycznej Portugalii⁵⁵. 25 grudnia 1975 r. miał miejsce kolejny pucz wojskowy dokonany przez byłego prezydenta A. Spínolę. Próba zamachu stanu nie powiodła się, a A. Spínola musiał szukać schronienia za granicą.

Etap trzeci rozpoczął się 25 grudnia 1975 r. i trwał aż do demokratycznych wyborów, czyli do 16 lipca 1976 r. Wydarzenia z grudnia 1975 r. doprowadziły do odsunięcia armii od władzy i dojścia do głosu ugrupowań prawicowych. Nadrzędnym celem warstw rządzących stało się określenie przyszłego ustroju państwa. 25 kwietnia 1976 r. weszła w życie nowa konstytucja sankcjonująca ważniejsze przeobrażenia gospodarczo-społeczne, takie jak: nacjonalizacja głównych gałęzi przemysłu i banków oraz reforma rolna. Wybory prezydenckie i parlamentarne z 25 kwietnia 1976 r. zakończyły proces kształtowania się demokratycznych instytucji państwowych.

W czerwcu 1983 r. Mario Soares został zaprzysiężony na premiera koalicyjnego rządu Socjalistycznej Partii Portugalskiej oraz Partii Socjaldemokra-

⁵⁵ T. Burneau: Out of Africa and into Europe: Towards an Analysis of Portuguese Foreign Policy. „International Journal” 1977, No 2.

tycznej, co przywróciło stabilność na arenie politycznej. Dzięki przyjęciu przez nowy rząd oszczędnościowego programu gospodarczego w październiku 1983 r. Portugalia podpisała z Międzynarodowym Funduszem Walutowym umowę o restrukturyzacji długu zagranicznego. Natomiast rok później doszło do podpisania porozumienia z Europejskim Bankiem Inwestycyjnym. W jego wyniku kraj ten otrzymał 150 milionów ECU.

Pierwszy wniosek o członkostwo w EWG Portugalia złożyła 4 czerwca 1962 r. Jednak brak demokratycznego systemu sprawowania władzy wykluczał możliwość ubiegania się o członkostwo. Niemniej jednak, dzięki naciskom ze strony Wielkiej Brytanii, podjęto rozmowy na temat współpracy. W 1971 r. rząd portugalski wystąpił z oficjalnym wnioskiem o rozpoczęcie rokowań w sprawie uzyskania przez Portugalię statusu członka stowarzyszonego. Kraje WE były niechętne prośbom Portugalii zarówno z powodów gospodarczych, jak i politycznych (antydemokratyczny charakter dyktatury i prowadzone przez Portugalię wojny kolonialne)⁵⁶. Dodatkowo sytuację pogarszało to, iż Portugalia „[...] była eksporterem wielu artykułów, których zbyt na obszarze „dziewiątki” już wówczas przysparzał kłopotów”⁵⁷. Ustosunkowując się do wniosku Portugalii, WE wyraziła jednak zgodę na zawarcie układu preferencyjnego. Został on podpisany 22 lipca 1972 r. i wszedł w życie 1 stycznia 1973 r. Poprzedziło go sygnowanie dwustronnych układów o utworzeniu strefy wolnego handlu między krajami EFTA a krajami członkowskimi WE, przewidujące m.in. całkowite zniesienie ceł między tymi ugrupowaniami w ciągu 5 lat. W przypadku Portugalii okres redukcji stawek celnych na artykuły przemysłowe został przedłużony do 1980 r., a w stosunku do niektórych artykułów nawet do 1985 r. WE wyraziły zgodę na udzielenie Portugalii specjalnych koncesji na artykuły rolne. Zezwolono również na utrzymanie zasad wolnego handlu w stosunkach Portugalii z Wielką Brytanią. Podobnie jak w przypadku Grecji, o przystąpieniu do Wspólnot zdecydowały oprócz czynników gospodarczych również czynniki polityczne. Po obaleniu dyktatury w 1974 r. będąca u władzy do 1978 r. Partia Socjalistyczna za jeden z głównych celów postawiła sobie maksymalne zacieśnienie stosunków z jednoczącą się Europą. Jednakże kraje WE z niepokojem śledziły nagle przemiany gospodarcze w Portugalii. Szczególne zaniepokojenie budziło gwałtowne rozszerzanie się sektora publicznego oraz masowa emigracja obywateli. Dodatkowym negatywnym czynnikiem był spadek wymiany handlowej z koloniami w wyniku uzyskania przez nie niepodległości oraz przyjęta w 1976 r. konstytucja podkreślająca konieczność budowy systemu socjalistycznego w Portu-

⁵⁶ W 1961 r. rozpoczęła się wojna w Angoli, w 1962 r. w Gwinei Bissau, w 1964 r. w Mozambiku.

⁵⁷ G. Bernalowicz: Droga Grecji..., op. cit., s. 73.

galii. WE zaniepokojone wydarzeniami podjęły działania mające na celu wpłynięcie na sytuację wewnętrzną tego kraju. Sir Christopher Soames, komisarz WE do spraw zagranicznych, odwiedził Lizbonę w dniach 12-13 lutego 1975 r. Rada Europejska podczas spotkania 26 maja 1975 r. w Dublinie zaapelowała o wzmocnienie powiązań pomiędzy WE a Portugalią. Wyrazem tego dążenia stało się rozpoczęcie rozmów na temat rozszerzenia. W czerwcu 1976 r. do władzy doszły w Portugalii siły centrolewicowe i członkostwo w WE stało się głównym celem polityki zagranicznej. Na spotkaniu Rady Europejskiej w Brukseli liderzy potwierdzili, że WE „[...] jest gotowa do dyskusji o zacieśnianiu współpracy ekonomicznej i finansowej z Portugalią”, zwrócili jednak uwagę na to, że „[...] zgodnie z jej historyczną i polityczną tradycją, WE mogą wspierać jedynie demokrację o naturze pluralistycznej”⁵⁸. Rada Europejska po rozmowach z przedstawicielami tymczasowego rządu Portugalii wyraziła zgodę na przyznanie Portugalii pomocy finansowej w wysokości 170 mln USD, o którą bezskutecznie zabiegały rządy prokomunistyczne. Zapowiedziała również rozpoczęcie rozmów mających na celu zacieśnienie stosunków handlowych. W czerwcu 1976 r. kraje WE podjęły decyzję o zawarciu z Portugalią nowego układu preferencyjnego, na mocy którego z dniem 1 lipca 1976 r. zostały zniesione cła na artykuły przemysłowe eksportowane przez Portugalię na teren WE, zwiększono kontyngenty na artykuły włókiennicze i odzieżowe importowane z Portugalii, a także WE przekazały 150 tys. ECU na sfinansowanie bieżących inwestycji w portugalskim przemyśle i rolnictwie. Negocjacje w imieniu rządu portugalskiego prowadził minister spraw zagranicznych Jose Medeiros Ferreira. W protokole uzgodniono również udzielenie Portugalii 5-letniej pomocy finansowej na sumę 200 milionów USD. Jednak mimo ogólnych stwierdzeń o ożywieniu współpracy, zabrakło posunięć w kierunku zwiększania dostępu do wspólnego rynku dla towarów portugalskich.

Jedynym dla Portugalii rozwiązaniem w celu dalszego zagwarantowania wsparcia i stabilności ekonomicznej oraz konsolidacji demokracji stało się pełnoprawne członkostwo w WE. Dlatego 28 marca 1977 r. premier Mario Soares złożył formalny wniosek o przyjęcie do tego ugrupowania. 19 maja 1978 r. Komisja opublikowała przychylną Portugalii opinię dotyczącą jej przyszłego członkostwa. W swoim uzasadnieniu Komisja pisała o konieczności wspierania nowej demokracji przez przyznanie jej, jak najszybciej, pełnego członkostwa. Najważniejszą kwestię podczas początkowych negocjacji stanowiła chęć rozdzielenia przez Portugalię rozmów na temat członkostwa pomiędzy WE a Hisz-

⁵⁸ V.M. Reyes: *Op. cit.*, s. 123.

panią i Portugalią. Portugalczycy liczyli na szybsze zakończenie rozmów dlatego, że: po pierwsze, stanowisko WE było w stosunku do tego kraju znacznie bardziej elastyczne niż w stosunku do Hiszpanii, po drugie obawiano się przedłużających się rozmów z Hiszpanią, po trzecie gospodarka portugalska nie stanowiła dla rynku europejskiego większego zagrożenia. Mimo wielu wysiłków polityków portugalskich dążenie do jednorazowego rozszerzenia okazało się silniejsze od chęci szybszego zakończenia negocjacji z Portugalią i przez cały czas negocjacje hiszpańskie i portugalskie traktowano łącznie, nawet jeśli nie zostało to nigdy oficjalnie potwierdzone. Natomiast okres negocjacji z Portugalią traktowano właściwie już jako okres przedakcesyjny. Między grudniem 1979 r. a grudniem 1980 r. dokonano korekty umowy o wolnym handlu oraz podpisano umowę o finansowej pomocy przedakcesyjnej opiewającej na kwotę 275 milionów USD. Program tej pomocy wszedł w życie 1 stycznia 1981 r.

Negocjacje akcesyjne zostały oficjalnie rozpoczęte 17 grudnia 1978 r. w Luksemburgu. Do 1980 r. trwał przegląd *acquis*. Do tematów „trudnych” należały: przepływ kapitału, przepływ siły roboczej, unia celna oraz zniesienie ograniczeń w dostępie do rynku tekstyliów. Podczas negocjacji strona portugalska była skłonna do ustępstw. Do listopada 1982 r. uzgodniono wspólne stanowisko m.in. w sprawie przepływu kapitału, polityki regionalnej, handlu tekstyliami, podatków i prawa do zakładania przedsiębiorstw. Uzgodniono także plan wprowadzania podatku VAT (był to istotny problem) oraz 7-letni okres przejściowy dotyczący działalności banków zagranicznych. Czynnikiem opóźniającymi negocjacje były wewnętrzne spory WE oraz przedłużające się rozmowy z Hiszpanią. W marcu 1985 r., po pomyślnie zakończonych negocjacjach, WE opracowały warunki członkostwa Portugalii, a 12 listopada w klasztorze Jeronima w Lizbonie miało miejsce podpisanie traktatu o członkostwie, który wszedł w życie 1 stycznia 1986 r.

Podsumowanie

Przedstawiona charakterystyka sytuacji politycznej, a także złożoność procesów negocjacyjnych ukazały, jak bardzo (mimo pozornych podobieństw) różniła się sytuacja polityczna analizowanych krajów w okresie przedczłonkowskim. Ujawniła się także mnogość tak problemów wewnętrznych, jak i zewnętrznych, z którymi musiały się zmagać zarówno kraje kandydujące, jak i całe ugrupowanie. Żadna z przedstawionych ścieżek integracji nie była łatwa i wymagała wielu procesów dostosowawczych, a co za tym idzie – poświęcenia ze strony nie tylko elit politycznych, ale również całych społeczeństw. Proces inte-

gracji tak wielu różnych krajów o tak różnorodnej wewnętrznej sytuacji politycznej oraz wynikająca z tego mnogość problemów pokazują wagę i trudność procesów integracyjnych.

HISTORICAL AND POLITICAL CONDITIONS OF THE ACCESSION TO THE EUROPEAN COMMUNITY BY IRELAND, GREECE, SPAIN AND PORTUGAL

Summary

This article presents the political situation in Ireland, Greece, Spain and Portugal in the period preceded the integration with European Communities and which had an enormous influence on the negotiation processes and internal changes in the analysed countries analyzed. The main aim is to show the differences between the countries often treated "jointly" in the economic literature describing their way to EC.